

A párizsi Magyar Műhely folyóirat – történeti megközelítés

Az 1956-os magyar forradalom leverése után Nyugat-Európába menekült fiatal értelmiségiek új lap indítását határozták el a már meglévő emigráns orgánumok (mint az *Új Látóhatár* vagy a *Nemzetőr*) mellett, amelynek első száma 1962 májusában jelent meg, Párizsban. A címválasztással egyrészt Németh Lászlónak az 1957-es *Kortárs*-ban megjelent, *Magyar műhely* című tanulmányára utaltak; Németh itt Bartók Béla egyetemes művészetére hivatkozva az archaikusan népi és a legmodernebb európai kultúrák szintéziséről írt (a műhelyeseknek ez volt egyik utolsó tisztelgésük Németh László és a népi irodalom előtt). A másik ötletadó Bibó István volt, aki *A magyar demokrácia válsága* című, 1945-ös tanulmányában Magyarországot a demokratikus konszolidáció és egy harmonikus társadalmi értékelési rendszer műhelyeként aposztrofálta. Az alapítók a műhely szóval arra is utaltak, hogy az írás nem valami titokzatos, misztikus megnyilatkozás, hanem tehetségre és szorgalomra épülő munka.

A *Magyar Műhely* generációs fórumként jelentkezett, az egyetemista, főiskolás és harminc év alatti, Nyugat-Európába szakadt, fiatal magyar értelmiségiek megnyilatkozási fóruma kívánt lenni, markáns avantgárd arculata az első évtized után kristályosodott ki. Az első években gyakran változott a szerkesztők köre: Nyéki Lajos és Sulyok Vince a tervezgetés időszaká után kimaradt a szerkesztőségből, Sipos Gyula is csak egy évig volt tagja. A 3. szám után kivált Harczy József, aki Czudar D. József néven szerepelt, valamint Karátson Endre, aki a Székely Boldizsár nevet használta. Parancs János 1964-ben visszaköltözött Magyarországra, s itthon vált ismert költővé. A 70-es évek elejéig Márton László, Nagy Pál és Papp Tibor biztosította az állandóságot. 1973 őszén létrehozták a Magyar Műhely Munkaközösséget, a folyóirat ekkortól a Munkaközösség lapjaként jelent meg, Nagy Pál és Papp Tibor felelős szerkesztővé vált. A Munkaközösség tagjai minden évben baráti találkozót tartottak, hol a Párizs melletti Marly-le-Roi-ban, hol a Bécs melletti Hadersdorfbán. Ekkor csatlakozott az alapító szerkesztők mellé a Bécsben élő Bujdosó Alpár; hármasuk egészen 1996-ig formálta és határozta meg a folyóirat arculatát.

Először nézzük a XX. századi experimentális irodalom és vizuális költészet jellegzetességeit, hogy ezen a palettán el tudjuk helyezni a *Magyar Műhely* körét.

Képvers és kísérleti irodalom a XX. században

A XX. század első évtizedeiben, az avantgárd irányzatok megjelenésével meggyengült az arisztotelészi esztétika egyik fő tétele, a mimézis elvének követése a művészetben. Az alkotók többé nem érezték szükségét, hogy műveik legfőbb mozgatója a valóság tükrözése legyen. Ezzel párhuzamosan a képzőművészet és az irodalom közötti határ is átjárhatóvá vált. A század 60-as, 70-es éveiben a vizuális és a konkrét költészet, majd a lettrizmus a hagyományos irodalmi szöveget alkotóelemeire bontotta, ugyanakkor új konstrukciót hozott létre belőlük. Szombathy Bálint *Irodalmon innen és túl* című tanulmányában így határozza meg az experimentális irodalom befogadá-

Parancs János,
Kormos István,
és Erdély Miklós
a Petőfi Irodalmi
Múzeum előtt,
Budapest,
1969 körül,
fotó: Nagy Pál

sának nehézségeit: „Az avantgárd művészettel találkozó irodalomkritikus egyetlen bölintással tudomásul veszi a látványt, az új vizuális élményt, de a szavakat csak irodalomként tudja felfogni, a látványt képzőművészetként. Ez a feldaraboltság még az előző századokból örökölt teóriából ered. [...] destrukcióval, de ugyanakkor, egyidejűleg, újjászervezéssel van dolgunk.”¹

Nagy Pál *Az irodalom új műfajai* című monográfiájában a képvers alábbi három fő csoportját különbözteti meg: 1. carmina figurata, figurális képvers (a régi idők képversei, a kalligramma típusú képvers); 2. a mandala típusú képvers, kör vagy négyzetes forma jellemzi, középpont körül szerveződik (Papp Tibor logo-mandalái); 3. a lett-rista típusú képvers, plakátvers (például Kassák *Tipográfia* című betűverse 1921-ből).²

Bohár András a *Magyar Műhely* vizuális költészetén belül három, jellegzetes irányzatot különített el: 1. a tradicionális vizuális költészet kreatív továbbértelmezési lehetőségei (Székely Ákos, Lipcsey Emőke, Hegedűs Mária, Bari Károly); 2. a koncept és konkrét költészet variánsai (Petőcz András, L. Simon László, Géczi János, Szombathy Bálint); 3. az intermedialitás és a technika kreatív alkalmazásai (Papp Tibor, Nagy Pál, Bujdosó Alpár).³

A képverset nem a XX. századi avantgárd „találta fel”, a műfaj hagyománya a barokk koron át egészen az antik kultúrákig vezethető vissza, reneszánsza Nagy Pál szerint 1897-ben kezdődik. Ekkor készült el Stéphane Mallarmé *Un coup de Dés jamais n'abolira le Hasard* (*Egy kockadobás nem vet véget a véletlennek*) című költeményének kefelevonata. A könyv nem jelent meg eredeti formájában, mivel Mallarmé 1898-ban meghalt. A *Magyar Műhely* francia nyelvű testvérlapja, a *d'atelier*, összefogva a *Change* című francia avantgárd folyóirattal, megjelentette az eredeti kefelevonatot figyelembe vevő *Kockadobást*, 1980-ban.⁴ Mitsou Ronat, a francia Nemzeti Kutatóközpont munkatársa rendezte sajtó alá, s Papp Tibor végezte nyomdai kivitelezését; kortárs nemzetközi vizuális költők közreműködtek képverssel vagy tanulmánnyal.⁵

Nagy Pál *Avantgárdról avantgárdra* című előadásában, amit 1998-ban, a *Neoavantgárd a magyar irodalomban, a hatvanas évektől napjainkig* címmel, Pozsonyban rendezett konferencián adott elő, kifejti „különvéleményét” a neoavantgárd fogalom használatával kapcsolatban:

„abszurd és használhatatlan a *neoavantgárd* terminus, amelyet egyébként Szabolcsi Miklós ültetett át a magyar irodalomkritikába és irodalomtörténet-írásba az olasz marxista irodalomkritikából.”⁶ A *Magyar Műhely* avantgárd értelmezése a következő: „minden kornak megvannak a maga modernjei (és konzervatívjai); megvannak modernizmusának avantgárd és radikális avantgárd irányzatai, alkotói. [...] Az avantgárd [...] elsősorban alkotói-művészi *magatartás*, hozzáállás. A »neoavantgárd« szóösszetételben eleve ott lappang a pejoratív konnotáció: az ismétlés, az utánérzés, a redundancia neo által jelzett esete.”⁷ Itt jól érzékelhető a műhelyeseknek az irodalomkutatóktól és művészettörténészeketől eltérő előfeltevé-sük, interpretációjukban az avantgárd nem stílusirányzat, még kevésbé irodalom- vagy művészettörténeti korszak, sokkal inkább attitűdöt és szemléletmódot jelent.

A vizuális költészet terén a műhelyesek kiindulópontja az irodalom, a nyelvben rejlő lehetőségeket igyekeznek kiszélesíteni a vizualitás, az auditivitás, később a számítástechnika felhasználásával. A nyelv vonatkozásában nem a jelentést, hanem a jelszerűséget hangsúlyozzák. Ez az értelmezés radikális szakítást jelent a mimézis elvével, a költő feladatát a nyelvi rendszer átrendezésében, sőt, egy új jelrendszer kialakításában jelölik meg. Ezek a jelek lehetnek betűk, szavak, szótöredékek, ábrák, képletek, útjelek, térképjelek. A képvers egyszerre nyelvi és képi kódolású esztétikai üzenet, a befogadás szempontjából kettős kódolás egymáshoz közelíti az időre és térre épülő művészeteket. Agyunk mindkét féltekéje ingerlődik, a bal félteke a szem segítségével a szöveget pásztázza, a jobb félteke, ugyancsak a szem közreműködésével, a képet.

A nyugati magyar irodalom egyik sajátossága, hogy más kultúrák, idegen nyelvek közegeiben léteznek, ami közvetlenül hat a szövegekre, s az alkotók anyanyelvükre a második, harmadik elsajátított nyelv szemszögéből, mintegy kívülről tekintenek. Ebből egyfajta nyelvkritikusi attitűd fakad: ironikus, demisztifikáló, a kifejezés hatáira reflektáló nyelvhasználat, különböző irodalmi és nem irodalmi regiszterek ötvözése. Ez az önreflexív mozzanat gyakran beépül a képversek szövegének „szövetébe”.

A vizuális költészet a szintaktikai rendszereket szét-tör-deli, az írásképet jelentést adó szerepűvé válik. A szó és betűinek kombinatorikája különböző variációkat eredményez, a szóhatárok is feloldódnak, az egymással kap-

1 SZOMBATHY Bálint: *Irodalom innen és túl = Új Symposion*, 1987, 11–12. sz., 20–22.

2 NAGY Pál: *Az irodalom új műfajai*. Bp., ELTE BTK Magyar Irodalomtörténeti Intézete, Magyar Műhely, 1995, 89.

3 BOHÁR András: *Avantgárd '89–99 = Kánon és olvasás – Kultúra és közvetítés I–II*. Szerk. BENGI László, SZ. MOLNÁR Szilvia, Bp., Fiatal Írók Szövetsége, 2002, II., 117–132.

4 NAGY: *i. m.* (1995), 111.

5 Philippe Dôme, Jean-Pierre Faye, Rodolfo Hinostroza, Claude Minière, Bruno Montels, Nagy Pál és Jacques Roubaud. Lásd NAGY Pál: *Journal in-time: él(e)tem* 3. Bp., Kortárs, 2004, 48.

6 Uo., 121.

7 Uo., 122.

csolatba állított szavak sajátos játékteret, konstellációt hoznak létre.⁸

A „vizuális szövegirodalom” (a műhelyesek nyomán Petőcz András használja e terminust) a látható költészetben belül kiemelkedő csomópont, mindig a teljesség igényével lép fel, totális költészetként jelentkezik. Elsősorban médiumigénye ennek bizonyítéka: a költői performanszokon szívesen hasznosítja a legkülönbözőbb tárgyakat (a gumibabától a vízzel töltött lavórig), kipróbál minden technikai lehetőséget, és alkalmazza az akusztikus költészet elemeit. Legfontosabb jellegzetessége, hogy a látható irodalmi stílusok között a leginkább szövegcentrikus. Itt a szöveg önmagában is üzenet, közlendő, a képiséget megjelenítő, azzal szervesen együtt élő – mégis – beszélt nyelvi rendszer. Permutált és töredékes szöveg, tele szójátékokkal, utalásokkal, idegen nyelvi elemekkel.⁹

A folyóirat útja az avantgárdhoz

A *Magyar Műhely* első periódusa a lap első tíz évét jelenti, amikor olyan magyarországi alkotóknak adtak publikálási lehetőséget, akik irodalompolitikai okokból marginalizálódtak, az uralkodó szocialista kánon a helyel-közzel túrt kategóriába utasította őket. Választásaikkal a korabeli magyar irodalom értékskáláját szerették volna korrigálni. Különszámot szenteltek Weöres Sándornak (1964, 7–8.), Füst Milánnak (1967, 23–24.), külön számban (1970, 37.) közölték Füst Milán *Szexuál-lélektani elmékedések* című esszéjét. A szerkesztők kezdettől fogva arra törekedtek, hogy itthon élő és emigráns szerzők együtt publikáljanak s hogy párbeszéd jöjjön létre a vasfüggöny két oldalán élő alkotók között. A strukturalizmus irányzatával foglalkozó 1968. júniusi (27.) különszám a kortárs nyugat-európai irodalomtudomány áramlatai iránti fogékonyságuk demonstrálása.

1966-ban Nagy Pál és Papp Tibor kitanulta a nyomdász mesterséget, s létrejött a *Magyar Műhely* saját nyomdája. Ez a szerkesztők tipográfiai érdeklődését, a vers formai jegyeinek jelentőségét jelzi. 1968 májusában Párizsban kitört a diáklázadás, az általános munkássztrájk miatt nyomdájuk csődbe ment. 1970. február 1-jén Ioan Cuşa, Párizsban élő, román származású költő, szerkesztő, könyvkiadó felvette Nagyot és Pappot négyórás nyomdai állásba, ami lehetővé tette, hogy felváltva, egy hétig a nyomdában dolgozzanak, egy hétig pedig a folyóirat ügyeivel foglalkozzanak. 1981-ben bekövetkezett haláláig ő volt a *Magyar Műhely* legnagyobb támogatója, mecénása.

1971-ben két antológiaszámot adtak ki (38., 39.): egy már-már nemzedékként számon tartott írócsoport egy évtizedes munkájának eredményét összegezték, verset, prózát és tanulmányt együtt. A szerkesztőségi bevezető koncepcionális fordulatot jelzett: „a jövőben kizárólag újat kereső és hozó alkotókkal, alkotásokkal szándékozunk foglalkozni”.¹⁰

A műhelyesek művészetfelfogását alapvetően Kassák Lajos munkássága határozta meg, őt tekintették követendő mintának. Kassák a magyar avantgárd legjelentősebb alakjaként az irodalomban és a képzőművészet több területén is maradandót alkotott. Kassák a 60-as években, Párizsban többször találkozott a *Magyar Műhely* szerkesztőivel. A *Magyar Műhely* 1965-ös 13. száma az ő művészetét bemutató különszám: a tanulmányok inkább költészetére és regényeire koncentráltak (Lengyel Balázs, Márton László, Sík Csaba, Papp Tibor), kevésbé képzőművészeti munkásságára.

Papp Tibor:
Páros beszéd,
ofszet nyomat,
papír,
33,5x25 cm,
1977,
Petőfi Irodalmi
Múzeum

⁸ DÁNÉL Mónika, *A közzéttség alakzatai. Magyar neoavantgárd szövegek poétikájáról = Kánon és olvasás. i. m.* (2002), II., 73–115.

⁹ PETŐCZ András: *Dimenzionista művészet. Tamkó Sirató Károly köl-*

tészeti törekvései a két világháború között, illetve annak hazai és nemzetközi megfelelői. Bp., Magyar Műhely, 2010, 116.

¹⁰ *Magyar Műhely*, 1971, 3. sz., 3.

A szerkesztőség 1971 novemberében, Párizsban megalapította a Kassák Lajos Kört (Association des Amis de Kassák), majd Kassák Lajos Alapítványt létesített azzal a céllal, hogy évente kiadják a Kassák-díjat. A díjkiosztó bizottság tagjai Kassák Lajosné, Schöffner Miklós szobrászművész, a *Magyar Műhely* három szerkesztője – Márton László, Nagy Pál, Papp Tibor –, valamint a gazdasági ügyintéző, Rosenberg Ervin voltak. Az első négy Kassák-díjat 1972 júniusában, Marly-le-Roi-ban adták át, a folyóirat megjelenésének tizedik évfordulója alkalmából rendezett találkozón. A Kassák-díjat olyan tehetséges, fiatal alkotó kaphatta meg, aki az irodalomban vagy a képzőművészetben kimagasló kezdeti eredményt mutatott fel.

A műhelyesek számára időközben Franciaország menedékhelyből fokozatosan az otthonukká vált, ennek kézzelfogható bizonyítéka a *d'atelier* megjelentetése, amely kulturális dialógust eredményezett a befogadó országgal. A *Magyar Műhely* francia nyelvű testvérlapja 1972 és 1978 között jelent meg, szerkesztői Nagy Pál, Papp Tibor és Philippe Dôme voltak, tizennyolc folyóiratszámot és hét – bonyolult tipográfiai megoldásokkal élő – könyvet adott ki. A lap megszűnése után a *d'atelier* kiadóként tovább működött: itt jelent meg 1980-ban a fentebb már részletesen bemutatott, reprezentatív művészkönyv, a Mallarmé-album.

A Magyar Műhely Munkaközösség létrehozása az alkotók szemléletbeli változásának strukturális következménye, amely változást hozott a szerkesztőség felépítésében is: Nagy Pál és Papp Tibor felelős szerkesztő lett,

s ekkortól a munkaközösség alkotta a szerkesztőbizottságot. A folyóirat tulajdonképpen olyan kohéziós erővé vált, amely egy alkotói csoportosulást tudott létrehozni. A közösségépítést igen fontosnak tartották, amiről az előre megadott téma köré szerveződő, évente-kétévente megrendezett Magyar Műhely Találkozók is tanúskodtak. Ezekre alkalom nyílt a nyugat-európai, valamint a tengerentúli és a hazai irodalmárok közötti személyes kapcsolatfelvétellel és eszmecserével, az aktuális művészeti kérdések megvitatására és saját kísérleteik bemutatására (előadások, viták, performanszok révén). Mindez a szerkesztés demokratizálódását vonta maga után. A munkaközösség tagjaitól elvárták, hogy rendszeresen, évente legalább egyszer publikáljanak a lapban. Íme, a résztvevők névsora a *Különvéleménnyel...* címet viselő, bizonyos distinkciókat sejtető programcikkből:

„A Magyar Műhely Munkaközösség tagjai eddig a következők:

Bakucz József (New York), *Bujdosó Alpár* (Bécs), *Czigány Lóránt* (London), *Dedinszky Erika* (Hilversum), *Horváth Elemér* (New York), *Karátson Endre* (Párizs) (különvéleménnyel), *Kassai György* (Párizs), *Kemenes-Géfn László* (Montreal), *Megyik János* (Bécs), *Márton László* (Párizs), *Nagy Pál* (Párizs), *Németh Sándor* (Berkel-Enschot), *Papp Tibor* (Párizs), *Pátkai Ervin* (Párizs), *Tolnai Ottó* (Újvidék), *Thinsz Géza* (Stockholm), *Vitéz György* (Montreal).

Karátson Endre kérte, hogy neve után jegyezzük meg (zárójelben): különvéleménnyel. Kérésének habozás nél-

A Magyar Műhely találkozó kiállítása és közönsége balról jobbra többek között: Bujdosó Alpárné, Nagy Pál, Szenes Zsuzsa, Bujdosó Ildikó, Pandula Dezső, Ladányi József, Wehner Tibor, Szerényi Gábor, Bujdosó Alpár.
Fotó: Gál Csaba, Petőfi Irodalmi Múzeum

kül teszünk eleget, ezt a megjegyzést ugyanis minden név után odatehettük volna: természetesen tartjuk, hogy a közös munkában mindenki különvéleménnyel vesz részt, és egyénisége, adottságai, felkészültsége szerint járul hozzá annak sikeréhez.”¹¹

A Magyar Műhely Munkaközösség 1973-tól 1991-ig létezett, a végén már a világ minden táját képviselő, negyvennégy taggal.

A Magyar Műhely második periódusa, a radikális avantgárd korszaka szintén 1973 körül kezdődött, ez az első vizuális költészeti művek létrejöttének ideje, amelyek nagy része letrassal (satírozható betűkkel) készült. Egy akkoriban szinte teljesen elhallgatott író, Szentkuthy Miklóst is irodalmi példaképüké választották, az őt bemutató különszám a *Prae* megjelenésének negyvenedik évfordulóján került az olvasók elé (1974, 45–46.). James Joyce az egyetlen világirodalmi szerző, akiről különszámot állítottak össze, középpontban *Finnegans Wake* című művével (1973, 41–42.). Joyce radikálisan újszerű írását azért emelték ki, mivel szerintük az irodalom önmagára utaló jelkódexének megújítását valósította meg.

A lap fokozatosan vált az irodalmi kísérletezés terepévé, törekedett szöveg és kép egyenrangúságát bemutatni, a befogadót bevonni az alkotás aktusába, és nyitni a posztmodern irodalomtudomány felé. Az 1970-es évek végétől a műhelyesek rendszeresen felléptek nemzetközi költészeti fesztiválokon, így a francia székhelyű Polyphonix egyesület Európa-szerte és más földrészeken rendezett eseményein, valamint különböző kiállítások során számos országban mutatták be alkotásaikat.

A folyóirat harmadik periódusa az 1980-as években kezdődött, az elektronikus költészet, elektronikus szövegirodalom megjelenésével, ekkor már a művek jó része írásvetítőre, videóra és számítógépre „íródott”, s teret adtak a fonikus költészet képviselőinek is. A vizuális és a konkrét költészet, majd a lettrizmus a hagyományos irodalmi szöveget alkotóelemeire bontotta. Összművészeti, intermedialis alkotásokat is létrehoztak: a mail art, a konceptuális művészet (Maurer Dóra, Gáyor Tibor), a kísérleti zene (Sáry László), a performansz, a happening körébe tartozó műveket.

Az avantgárd művészek közül Erdély Miklóssal két különszám is foglalkozott (1983, 67.; 1999, 110–111., e dupla szám a Múcsarnokban rendezett Erdély Miklós-életmű-kiállításához kapcsolódó konferencia anyagát tartalmazza). Erdély afféle modern polihisztor, építész, filmrendező, író és képzőművész volt egy személyben. Művészetfelfogását a médiumokkal való kísérletezés, a tudományok és a művészetek kapcsolatának hangsúlyo-

zása, a régi és újabb keletű hagyományokra való nyitottság jellemezte.

Kibédi Varga Áron *Képirók* című recenziója a Magyar Műhely szerkesztőtriásának nagyjából egy időben megjelenő három albumát ekképp méltatta: „A többéves gyakorlat, technikai és elméleti előkészület után ennek a munkának a betetőzése és ideiglenes csúcspontja az a három tipográfiai alkotás, műtárgy, vizuális szövegalbum, amelyet a három szerkesztő 1984 végén és 1985 elején adott ki: Bujdosó Alpár: *Irreverzibilia Zeneon*; Nagy Pál: *Journal in-time 1974–1984*; Papp Tibor: *Vendégszövegek 2, 3*. [...] A kép és az írás itt érik el egyszerre határukat, ahol a kép olvashatóvá és az írás nézhetővé válik.”¹²

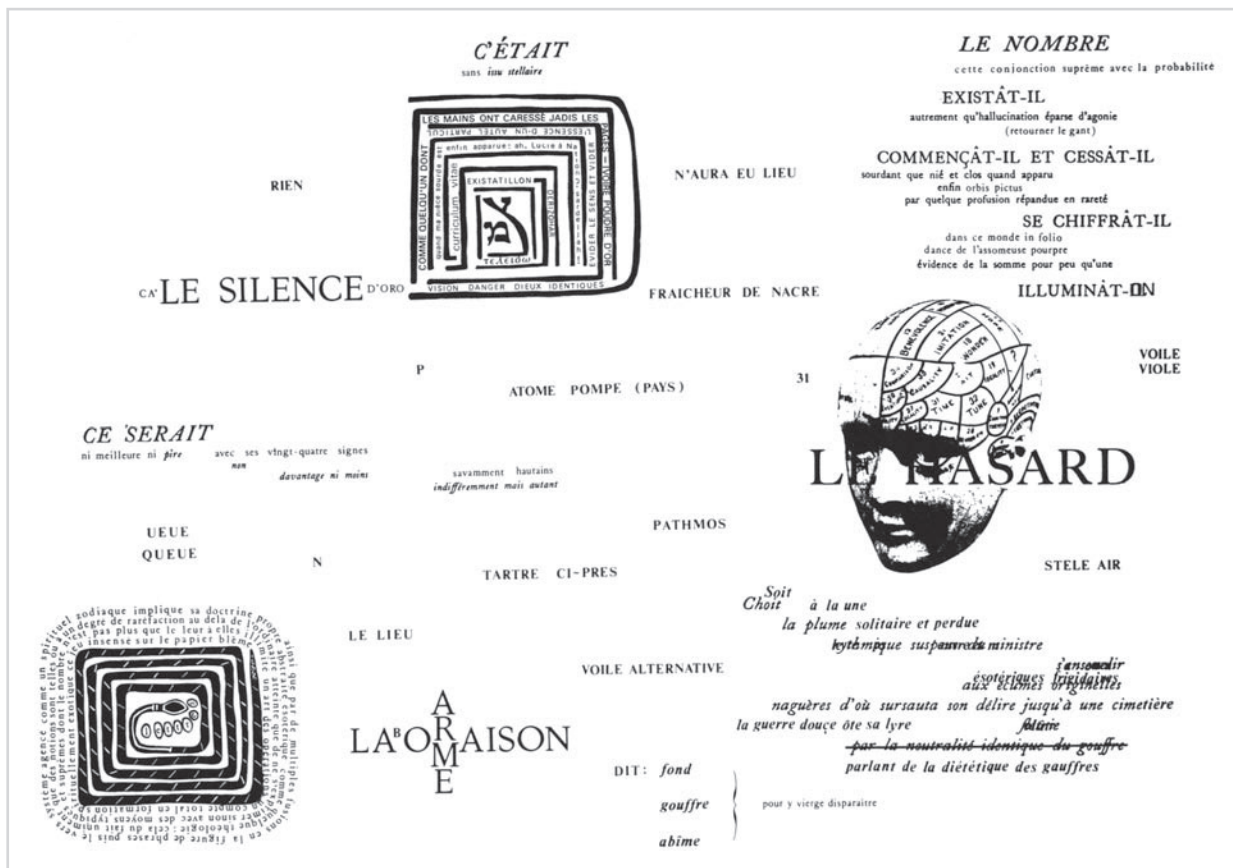
A lapot 1989–90-ben hazatelepítették Magyarországra, megtartva a kötődést Párizshoz és Bécshez, ekkor a szerkesztőtriás kiegészült Petőcz Andrással és Székely Ákos-sal. 1995 tavaszán meghívták a szerkesztőségbe Kovács Zsoltot, L. Simon Lászlót és Sörös Zsoltot; az 1995-ös keszthelyi Magyar Műhely Találkozót már az új szerkesztőhármassal szervezte. Megváltozott a lap tematikája és részben az olvasói köre is, az irodalom mellett a más művészeti ágakkal és művészetelmélettel foglalkozókat is megszólítja, kiemelten foglalkozik számítógépes és médiaművészettel, az irodalom és a képzőművészet határterületeivel. Az 1995-ben létrehozott Magyar Műhely Alapítvány biztosítja a folyóirat és a Magyar Műhely Kiadó köteteinek jogi háttérét. 2004-ben megnyílt Budapesten a Magyar Műhely Galéria, amely havonta más-más kortárs művésznek, alkotócsoporthoz nyújt bemutatkozási lehetőséget. Jelenleg a folyóirat felelős szerkesztője Szombathy Bálint, szerkesztőtársai Juhász R. József és Szkárosi Endre, a főmunkatárs L. Simon László.

A folyóirat dokumentumainak közgyűjteménybe kerülése

Van összekötő kapocs a Magyar Műhely és a Petőfi Irodalmi Múzeum között a korábban már említett egyik alapító szerkesztő, Parancs János személyében, aki 1966-tól 74-ig az intézmény muzeológusaként dolgozott. A Magyar Műhely szerkesztősége az első gyűjteményegységet (147 tétel anektát) 1970-ben ajándékozta a PIM-nek, Parancs János párizsi útja alkalmával. A következő érintkezési pont a vizuális költészet első jelentősebb magyarországi kiállítása a PIM-ben, *Kép-vers/vers-kép* címmel, amely 1987. március 26-án nyílt meg. A Magyar Műhely alkotógárdájával együtt több mint húsz hazai és nyolc külföldön élő magyar költő vett részt rajta, a megnyitó beszédet Pomogáts Béla irodalomtörténész tartotta.

¹¹ *Különvéleményel... = Magyar Műhely*, 1974, 43–44. sz., 79.

¹² KIBÉDI VARGA Áron: *Képirók = Új Látóhatár*, 1986, 3. sz., 415–418.

Nagy Pál:
Hommage
à Mallarmé,
1979, grafika,
40x59 cm,
Petőfi Irodalmi
Múzeum

A Magyar Műhely mintegy hatvan kézirattári dobozt kitevő szerkesztőségi anyagát Nagy Páltól 2005-ben vásárolta meg a PIM, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának támogatásával. A hatalmas és impozáns levelezés mellett a korpuszban külön blokkokat képeznek a folyóiratszámok kéziratai, a francia nyelvű testvérpap, a *d'atelier* iratai, az általuk kiadott kötetek anyaga, a nyomdai kivitelezés dokumentumai, a találkozókéziratos és nyomtatott manifesztumai, illetve a munkatársak művei. Nagy Páltól számos magyar és francia nyelvű vers és vizuális költemény, megjelent köteteinek kéziratai, tanulmányok és előadások, illetve személyi dokumentumok (igazolványok és kiadói, előadói szerződések) találhatók meg.

A folyóirat fennállásának ötvenedik évfordulóján, 2012-ben kiállítás mutatta be az irodalmi múzeumban a Magyar Műhely sokrétű tevékenységét és szerteágazó kapcsolatrendszerét irodalmi szövegeken, szerkesztőségi leveleken, képzőművészeti alkotásokon, valamint a Magyar Műhely Találkozókról és performanszokról készült fotókon keresztül. Ars poeticájuk e tárlat első termében

is olvasható volt: „Az avantgárd nem stílusirányzat, hanem gondolkodásmód és magatartásforma”.¹³ A vizuális és konkrét költészeti művek, illetve a laphoz kötődő képzőművészek alkotásai mellett kiállították az első magyar automatikus versgenerátort, a *Disztichon alfát*, amit Papp Tibor készített, 1994-ben. A számítógép programja tizenhatbillió disztichon generálására képes.

Bujdosó Alpár és Papp Tibor szerkesztők 2014-ben a múzeumnak ajándékozták a náluk lévő kézirategyüttest. Ezáltal a Magyar Műhely redakciójának levelezése, mondhatni, teljessé vált: a triász tagjai igen tekintélyes levélmennyiséggel képviseltetik magukat, az egymásnak írott levelek szerves egységet alkotnak, amiből nemcsak a folyóirat története, szerkesztési gyakorlata ismerhető meg, hanem az őket foglalkoztató témák, a fontosabb események és szakmai, baráti kapcsolataik is felfejthetők.

A Bujdosó házaspár és Kassákné Kárpáti Klára különleges baráti kapcsolatának mementója az özvegy által írott huszonegy levél. Bujdosó Alpártól a folyóiratban megjelent versek, novellák és tanulmányok kerültek be gyűjteményünkbe, illetve az 1956 novemberében, decembe-

¹³ *Betűk kockajátéka. A párizsi Magyar Műhely öt évtizede.* Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum, rendezte SÍPOS László, SULYOK Bernadett, 2012. május 10.–2013. április. 5.

rében az amerikai egyetemeken tartott beszéde a magyar forradalomról, a szintén e témában tartott 1957. tavasznyári ázsiai előadássorozat útinaplója,¹⁴ illetve a *Magyar Műhely* könyvkiadással kapcsolatos anekdotái. Emellett más munkatársak kéziratai, számos aprónyomtatvány és lapkivágat segíti a téma alap kutatását.

Papp Tibor sokszínű kollekciójában számos külföldi vizuális és konkrét költő francia (Henri Chopin, Philippe Dôme, Robert Estivals, Jean-Jacques Lebel, Mitsou Ronat) és spanyol (Fernando Aguiar) nyelvű levelei megtalálhatók. Az első Magyarországon rendezett, 1985-ös Műhely Találkozó (Schöffler-szeminárium Kalocsán) névadója, Schöffler Miklós kinetikus szobrászművész levelei igen értékes darabok. Külön említést érdemelnek a neoizmus megalapítója, Kántor István (Monty Cantsin), az érsekújvári vizuális művész és performer, Juhász R. József, és a *Magyar Műhely* egykori képzőművészeti szerkesztője, Pátkai Ervin szobrászművész levelei. Papp Tibor magyar és francia nyelvű, hagyományos és vizuális versei mellett gyűjteményünkbe került Kassák-műfordítása, *A ló meghal, a madarak kirepülnek* című, 1922-es szabad vers francia nyelvre való átültetése. Papp Tibor hangjátékai, önéletrajzi írásai, tanulmányai és előadásai után külön csoportot alkotnak az úgynevezett társszerzős anekdoták, amelyek több művész kollaborációjával készültek: a József Attila- és Bartók Béla-album, a Mitsou Ronat emlékének szentelt album, valamint az 1980-ban megjelent Mallarmé-album, a fentebb már említett *Kockadobás*. A *Magyar Műhely* számainak dokumentációja és a Polyphonix Festival nyomtatványai révén a folyóirat tágabb kontextusa is felvázolható.

Mindhárom levelezésben visszatérő „szereplők” a kortárs magyarországi és emigráns irodalom és művészet kiemelkedő képviselői. Többek között Bakucz József és Baránszky László, az Amerikai Egyesült Államokban élt költők, Angliából Czigány Lóránt író, Hollandiából Dedinszky Erika költő és Kibédi Varga Áron irodalom-

történész, a Hollandiai Mikes Kelemen Kör egyik vezetője, Németh Sándor szociológus; az avantgárd értő kritikusa, Béládi Miklós irodalomtörténész, a nemzetközi karriert befutó Hegyi Lóránd művészettörténész, a párizsi Karátson Endre író, a szintén ott élő Sipos Gyula (írói nevén Albert Pál) kritikus, az egykor a németországi Bielefeld egyetemén tanító Petőfi S. János nyelvész, szemiotikus; a képzőművész és teoretikus házaspár, Maurer Dóra és Gáyor Tibor, az Artpool Művészetkutató Központ létrehozói, Galántai György és Klaniczay Júlia, Petőcz András, Szkárosi Endre és Zalán Tibor költők. Néhány levél található olyan irodalmi nagyságoktól, mint Esterházy Péter, Határ Győző, Kassák Lajos, Kormos István, Mészöly Miklós, Nadas Péter, Pilinszky János, Rába György, Szentkuthy Miklós, Tamkó Sirató Károly, Tandori Dezső és Weöres Sándor.

A *Magyar Műhely* szerkesztői termékeny munka- és baráti kapcsolatokat alakítottak ki a többi nyugat-európai emigráns kulturális szervezettel, többek között a Hollandiai Mikes Kelemen Körrel, a londoni Szepsi Csombor Körrel és a bécsi Bornemisza Péter Társasággal. A folyóirat levelezése és kéziratgyűjtése szervesen illeszkedik a Kézirattár gazdag emigrációs gyűjteményébe, jól párbeszédbe hozható a szintén párizsi *Irodalmi Újság* szerkesztősége, a müncheni *Új Látóhatár* és a szintén müncheni *Nemzetőr* folyóirat, a londoni Szepsi Csombor Kör, a Svájci Magyar Irodalmi és Képzőművészeti Kör és vezetője, Saáry Éva anyagaival, a frankofil Gara László-, a londoni Határ Győző- és Czigány Lóránt-, a stockholmi Thinsz Géza-, a kanadai Vitéz György- és az Egyesült Államok-beli Baránszky László-hagyatékokkal.

A *Magyar Műhely* unikalitását az adja, hogy míg a Nyugaton kiadott magyar nyelvű folyóiratok a rendszerváltás, 1990 után mind megszűntek, az *Új Látóhatártól* kezdve az *Irodalmi Újságon* keresztül a *Magyar Füzetekig*, a *Magyar Műhely* azonban ma is létezik mint a kortárs experimentális művészet orgánuma.

¹⁴ Megjelent az akkor írott napló szövege alapján egy dokumentumokkal kiegészített és szerkesztett visszaemlékezés. BUJDOSÓ Alpár: 299 nap. Bp., 1956-os Intézet, Magyar Műhely Kiadó, 2003